

Spillet omkring kongens fald

MIKAEL VENGE: CHRISTIAN 2.s FALD. *Spillet om magten i Danmark januar-februar 1523: Odense universitets forlag 1972. 218 s. 69 kr.*

Historiske perioder og personer har deres »ups and downs«. Utvivlsomt under påvirkning af massemediernes stærkt øgede muligheder for formidling, vel at mærke når man kan finde en anledning at hænge en sådan formidling op på, har vi de seneste år været med til at »fejre« en lang række jubilæer – ægte som selvskabte. Til sidstnævnte kategori henregner jeg haussen i Struensee-litteraturen i fjor; man kunne have frygtet at 1970 var blevet benyttet til et ligeså smagløst »halvjubilæum« for Stockholms blodbad, men så galt gik det ikke, for blodbadsdiskussionen var forlængst igang. Christian 2. har iøvrigt i lange tider befundet sig på historieforskernes og historieskrivernes hitliste og kan nok vække interesse, uden at der behøves særlige anledninger. Den unge historiker *Mikael Venge* har da også skyndt sig at få sin bog ud i 1972 i stedet for at vente til januar-februar 1973 for at undgå beskyldninger for popularitetsjageri – og med rette, for sådant findes der intet af hos ham. Derimod er bogen i god forstand *populær*: velskrevet, dramatisk opbygget i ni kapitler – alle ni om kongen – og med et vågent blik for enkelthederne.

Set i det lange perspektiv blev oprøret mod Christian 2. en i flere henseender skelsættende begivenhed i Danmarks historie. Først og fremmest blev det sidste gang, at en dansk konge blev afsat, mens dette endnu i adskillige hundrede år forekom såvel ude omkring i Europa som i nabolandet Sverige. Dette faktum har uden tvivl haft stor betydning for eftertidens opfattelse af begivenhederne i Danmark 1523. Frederik 1. er skiftevis kommet til at indtage heltens og skurkens rolle i stykket – også efter at ældre historieskrivnings persondyrkelse iøvrigt er forladt. Mikael Venge sætter sig som opgave at søge at analysere den politiske situation i Danmark omkring årsskriftet 1523 på *samtidens* egne præmisser.

Mikael Venge ser kongens fald som resultatet af en samvirken af tre faktorer: Lübecks åbne krig mod den danske konge, hertug Frederiks holdning overfor sin brodersøn og de jyske rådets utilfredshed. Hertil kommer vel endnu een: Når Lübeck i sommeren 1522 tog skridtet til åben krig, var en væsentlig forudsætning herfor, at Gustav Vasa med udgangspunkt i Dalkarleopstanden havde haft held til at samle hele den svenske opposition foråret 1521, og dermed afgørende sprænge den nordiske union. At forholdet til Hansestæderne var en medvirkende årsag, måske mindre på grund af de militære begivenheder end den økonomiske blokade, er hævet over enhver tvivl, på den anden side er der intet der tyder på, at Lübeck oprindeligt havde til hensigt at fjerne kongen, så initiativet kan næppe stamme herfra.

Venge opfatter mordet på Hans Bartholomæussen, kongens tolder i Ålborg og lensmand på Ålborghus, som en af de indenrigspolitiske følgevirkninger af

den udenrigspolitiske krise. Mordet skete midt i sommeren 1522 og forklares som en første spire til den jyske opstand. Jeg må bekende, at den meget grundige gennemgang af Hans Tolders forhold ikke har overbevist mig om tesens holdbarhed. Forvirringen med hensyn til en række breves indhold og dateringer (s. 42–43) har helt overvældet Venge. At Jørgen Friis mindre end 3 uger efter den pavelige tilladelse til at lade sig indvi som biskop skulle kunne underskrive med »biskop« lader sig vanskeligt acceptere og taler sammen med indholdet for, at årstallet er 1522, selv om der tydeligt står 1521. Dette behøver dog ikke at være en fejl, Jørgen Friis kan have været så europæisk, at han regnede årets begyndelse til marts, skønt det ikke var skik i Viborg. Hvad angår Hans Tolders 2 breve dateret i maj 1520 stiller sagen sig langt mere kompliceret. Der er ingen mulighed for en anden årsberegning, så der må ved omdatering regnes med to fejl af *samme* skriver, men på *to* forskellige tidspunkter. Dette synes dog ikke at genere Mikael Venge, derimod er han bekymret over, at ændringen af året fra 1520 til 1521 resulterer i to breve af samme dato, men med forskellige dateringsformler. Fra kancellibrevene kendes der dog adskillige eksempler herpå, så »forvirring« i skrivestuen på Ålborghus behøver ikke at være årsag hertil. Han tager ikke hensyn til de ydre kriterier, hvoraf nogle taler mod, mens andre støtter en omdatering. Det vil føre for vidt at komme nærmere ind på sagen her, jeg vil nøjes med at tilslutte mig flytningen af de to breve, men samtidig fastholde spørgsmålstegnet ved en forbindelse mellem Hans Tolder-affæren og de jyske råder. Muligheden af en sådan sammenhæng ville iøvrigt være en alvorlig svækkelse af en af hovedteserne nemlig den, at det jyske rådsparti følte sig som lovens og håndfæstningens nidkære vogtere, drabet på en lensmand kunne næppe under nogen synsvinkel anses som legalt.

At hertug Frederik ved nytårstid 1523 var villig til at gå i forbund med Lübeck forklares med, at der på dette tidspunkt var opnået forståelse med de jyske råder, bevidnet ved sammensværgelsesbrevet. Den gængse opfattelse af at se forurettethed som et ledemotiv for hertug Frederik afvises af Venge med en fyldig dokumentation, til gengæld fremhæver han stærkt det dynastiske aspekt. Bordesholmforliget i august 1522 ses som udgangspunkt for vigtige personlige kontakter fremmet af den familiemæssige forbindelse mellem Wolfgang von Utenhof og brødrene Iver Munk biskop i Ribe, og Mogens Munk, landsdommer i Nørrejylland.

Kildematerialet tillader ikke nogen sikker afgørelse af spørgsmålet om initiativet, men mens Frederik endnu tøvede, viste de jyske herrer med sammensværgelsesbrevet, at de var fast besluttet på en afgørende ændring, da de ikke nærrede megen tiltro til en »undervisning« af Christian 2. Bortset fra Melchior Rantzaus »spionrapport« finder vi ingen vidnesbyrd om, at hertug Frederik havde repræsentanter tilstede i Nørrejylland – heller ikke efter at han havde accepteret den tilbudte krone. Venge opfatter den fasthed hvormed de jyske råder varetog regeringsmagten under interregnet, og ikke mindst den livlige aktivitet, de udfoldede – både afbrændingen af Christian 2.s love og besættelsen af flere lens-

mandsposter henføres til denne periode – som vidnesbyrd om, at initiativet kom fra dem.

Venge er så travlt optaget af at bortforklare opstanden som oprør i moderne forstand, at han til en vis grad overser, at rigsrådet ved hvert eneste kongeskifte siden Erik af Pommerns fordrivelse i kortere eller længere tid sad inde med og udøvede regeringsmagten. Den meget udførlige redegørelse for datidens samfundsteori ville have vundet i styrke, hvis der i højere grad var lagt vægt på at forklare forskellen mellem denne og de tidligere situationer, samt en mere omfattende konfrontation af synspunkterne hos de jyske råder og rigsråderne i rigets øvrige dele.

Mikael Venges belæsthed i den ældre litteratur er imponerende, men forleder ham på et enkelt punkt til at stole for meget på de gamles autoritet. Under omtalen af de jyske rådernes svigten ved herredagen i efteråret 1522 anføres i en note som belæg for den planlagte Kalundborg-herredag et udateret brev, som Paludan-Müller tillagde biskop Jens Andersen Beldenak. Brevet er imidlertid, som forlængst påvist af William Christensen, skrevet af Eggert Frille – altså 50 år ældre – og gælder det berømte Kalundborgmøde i 1468 (Missiver II nr. 45).

Noterne viser tydeligt, at kilde- og litteraturfortegnelsen ikke er noget parade-nummer. Alligevel kunne man have ønsket sig den redigeret på en lidt anden måde. Først og fremmest savner man en redegørelse for det utrykte materiale; det vidner om en rørende, men lidt blåøjet tillid til arkivvæsenets formåen, at der generelt henvises til *Vejledende arkivregistraturer*, og så er V. A. VIII Privatarkiver før 1660 (ved E. Kroman, 1948) med bl. a. Ove Billes og Predbjørn Podebusks arkiver endda blevet glemt. Det gælder iøvrigt også Heises afsnit i Danmarks Riges Historie, benyttet er det i alt fald – næsten lige så flittigt som Johan Hvidtfeldts fremstilling i 5 bd. af Politikens Danmarkshistorie.

I litteraturlisten er medtaget både almene og specielle værker, hvis betydning for bogens fremstilling synes meget perifer, derfor føles det som et savn, at hovedværkerne i Christian 2 forskningen ikke er kommet med. Niels Skyum-Nielsens bog *Blodbadet i Stockholm* nævnes kun i en note i forordet, og den følgende diskussion affejes med et »jfr. Scandia 1969–71«, uden at Curt Weibulls navn overhovedet forekommer.

Som et tillæg aftrykkes sammensværgelsesbrevet med en redegørelse for beseglingsforholdene. Det er muligt, at aftrykket her er et fremskridt i forhold til Grums tekst, men i forhold til transkriptionen (ca. halvdelen af teksten) i Danmarks Riges Historie er fordelten tvivlsom. Bevarelsen af små og store bogstaver virker søgt, ikke mindst da forkortelser samtidigt er opløst uden markering. Det virker noget forvirrende, at et-forkortelsen dels er opløst, dels er gengivet som »ss« eller »z«. Stort set er dette sammen med en del læse- og trykfejl petitesser, som ingen rolle spiller, men begrundelsen for at aftrykke aktstykket bortfalder. Uden tegnsætning bliver det let mere vild- end vejledende, og man kan med rette spørge Cui bonum? Pladsen havde været bedre udnyttet til en »oversættelse« af brevet, hvis tekst næppe er umiddelbart forståelig for enhver moderne historiker.

Det virker lidt snævert at begrænse analysen til sammensværgelsesbrevet, kun en passant i anden sammenhæng omtales beseglingsforholdene på manifestet til Viborg stift. Men både manifesterne (til Viborg stift og Fyn bevaret i originaler, til Ribe stift kun hos Huitfeldt) og opsigelsesbrevet (kun overleveret i Huitfeldts gengivelse) er så centrale for den nye problemstilling, at et kapitel viet en udførlig diplomatarisk analyse af de 5 aktstykker havde været ønskelig, men unægtelig meget forlangt.

Til sidst et lille irritationsmoment: Hvorfor omtales biskop Stygge Krumpen konsekvent som Stig Krumpen? Han var dog opkaldt efter sin morbror biskop Niels Stygge. Trykfejlene er mange, men det må man jo efterhånden vænne sig til at leve med. Til de mere muntre hører den skånske gengærd, der er blevet til »genfærds fetalje« (s. 24) og »rådernes virksomhed hylledes i et næsten uigennemtrængeligt mørke« (s. 188).

Det er Mikael Venges store fortjeneste at have kulegravet et omfattende materiale og ved at anskue situationen fra en ny indfaldsvinkel formået at argumentere for en anden opfattelse end den hidtil dominerende. Han har vakt ny interesse for de begivenheder der førte til den tragiske sejlads på Lillebælt. Vi hører gerne mere fra ham.

Thelma Jexlev

Mønt- og personalhistorie

JØRGEN STEEN JENSEN: HERTUG HANS DEN YNGRE. *En biografi. Katalog over mønter og fortegnelse over møntfund. Fra Als og Sundeved bind 50, udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved, Numismatisk Forening for Nord- og Sydslesvig 1971. 196 s. 46 kr.*

Christian IV's farbroder, hertug Hans den Yngre af Sønderborg-Plön, er et oplagt emne for en historiker, der tillige er numismatiker, da en belysning af hertugen som møntherre giver et væsentligt supplement til forståelse af såvel selve personen som hans tid. Det er dog ikke alene i denne egenskab, at Jørgen Steen Jensen har taget hertugens historie op til fornyet undersøgelse, han gennemgår tillige – for en stor del på grundlag af utrykte kilder – hans godskøb, landbrugspolitik og omfattende byggeforetagender, såvel som hans »udenrigspolitik« og forhold til de forskellige erhverv.

Indledningsvis gør Jørgen Steen Jensen rede for familien og kommer bl. a. med nogle pudsige iagttagelser vedrørende Hans' forhold til moderen, dronning Dorothea, der åbnede alle sønnens breve og var bange for, at han skulle lære dårlige sæder og skikke, hvis han rejste bort fra hendes indflydelse. Han tog imidlertid revanche efter hendes død og blev med tiden en meget berejst mand.

Ægteskaberne med de to unge, flittigt børnefødende hustruer er kortfattet